

**Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında
Kütləvi İformasiya Vasitələrinin
İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

**Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru**

II Yazı

Ömər Faiq Nemanzadə hesab edirdi ki, İslamaqlılar aparlamlar və bu zaman Avropanı təqfidən uzaq durmaq lazımdır. O bildirdi ki, müsəlmanlar geyimdə, məişətdə avropaşılara təqfid etdiyərək haldə mədəniyyət və mənənə sahəsində onlardan xeyli geridədir. "Aman ya rəbbi! Bizlər bu dərəcə qafilanı, meymurca təqdimidən bir məsləhət dəha bir məllətdə tapılamışdır? Ev əşyamızı avropaşılannıka oksadıb tez-tez dayışdırılıyım, hər gün köhnələrinin yerinə təzələrini qoymaşa çalışdırıǵımız halda, bizlərin əsil həyatına, milli bəqəmizə səbəb olacaq çürük qəfəmizi, kifli beynimizi, yaşlanmış fikrimizi, zəhərli adətərimizi, meymurca təqdimidən əslə dəyişdirmək, islah etmək istəmirk. Avropanın əşyasına olan məylimim, firəng malına olan məftuniyyətimizə, arzumuzə baxsalar – tamam bir avropaşılıyım. Amma mənəfət, mədəniyyət, cəmiyyət xüsusunda fikrərimizi, əməllərimizi diqqətə alsalardı, kifli bir fanatik, ən cahil mütəəssib bir türkistanlı, buxaralıyım. Buna bərabər ortada yad-əcnəbi surətində bir müsəlmanlıq sözü güzib duruyor. Amma inanılsın ki, cümənin sözü, iddiası həp bəhanə, yalanı sulfilik, özgərləri addadlılıq, cib doldurmaqlıq, qərəz və mənəfətə xidmətlər".¹

Nemanzadə yazdı ki, millət uğrunda, onun cəhətdən qurtulub inkişaf etmesi üçün maariflənmək, çalışmaq, himmet göstərmək lazımdır. "Görürüz ki, bir ovuc milletlər zəmaneye görə olan mənəfət və səyi və himmetləri sayəsində milyonlarca cahil, qafıl insanları özlərinə maddi, mənəvi əsir edirlər. Her millət öz camaati, öz milləti uğrunda varını, yoxunu, hətta canını feda eleyir ki, əsarətə, həqarətə giriftar olmasınlar. Bir az eqli başında olan mil-

let deyisişir, hər zərər deyisişir... İnsaf və mürvətdir ki, bizlər hər şeyden de dilsən olaq? Deyişmeli, biz də mütləq dünəvi eməllerimizi, göz görə tehlükələrə, sefaletlərə sürükleyən köhne adətərimizi, cahilənə fikrərimizi, eməllerimizi deyişmeliyik. Və illa özgərlər bizləri bütün özgə yolda deyisişdirib yox ederlər...".³

"Şəksiz ki, qeyrət və həməyyəti qəlbəli ali hümmətinə siğmayan bu millət əsli şəhadəti-ölümü, xeyr, bu ölüm surətində əbədi varlığı, əsarət və həqarət ilə yaşamağa tərcih verdi. Şəksiz ki, tolüyü qatunun, hümmətinin hüququnu mühafizə etmək, hür və müstəqil yaşamaya, özgərlər boyun əyməmək ən birinci mütqəddəs niyyəti idi. Şəksiz ki, niyyət buyurduğu kimi həyat olmadığı surətdə məqsədi-alisi, hüquqi-qövmiyəsi, istiqbali milliyyəsi yolunda qurban olmağı canına minnet bildi. Şəksiz ki, niyyət və məsləkində səbat və qərar edib Kərbəla dəhşətini hürriyyəti-vicdanıyyə, əsbayı-yeti-qövmiyə, heysiyəti-milliyə, hüquqi-insaniyyə qanına qərq etməyi mehz o tökülen qanların verdiyi qüvvətə gələcəkdə açılaq olan millət çiçəklərinin hüsн-surətlə yaşamaqları üçündür. Heyhat, harda o niyyətlər, o fədaliliklər, harda bizim bugünkü qafilanı rəftərmiş, başlarıza biməna, cahilənə kül-saman tökməklə iktifa etəməyimiz?".²

lətlər özgə gurultulara, özgələrin ehvalına qulaq verməklə berabər bütün qüvvələrini, qeyrətlərini, fikirlərini öz millətlərinin tərəqqisine həsr edirlər. Amma bizlər... Ah, bizlər guya hər vacibli milli işimizi qurtarın arxayı, rahat olmuşuz kimi oturub gözəl-gözəl fürsətə itirib ağızımızı özgələrin əsərlərinə qarşı açıb qalmışq. Qulaqlarımızı özgələrin sözlərinə tikib dumuşuq. Beynimizi bize əsla xeyri olmayan boş politika və cəfengiyat ilə öründüb öz işimizdə məətel qalmışq, qalıq".⁴

Ömər Faiqin o fikirin qatılıq ki, bir toplum təmel prinsiplərdən uzaqlaşmadan öz milli-dini adət-ənənələrinin yaşadıqları zamanlarına uyğunlaşdırımlıdır. Əger bunu, həmin toplumuz özü etməyi bacarmasa, o zaman digər yad toplumların təsiri altına düşəcəkdir. Ancaq bu yenileşmələr isə ağılla və soyuqanlı şəkildə heyata keçirilməli, bu zaman sözün əsil mənasında müdrik olanların fikrəleri ilə hesablaşmalıdır. Məsələn, milli-dini adət-ənənələrin zəmane ilə ayaqlaşmasını, ona uyğunlaş-

dırılmasını Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, M.Ə. Rəsulzadə və digər böyüklerimizin, müdriklerimizin irəli süməsi daha məqsədəyə idi, nəinki hansısa ikiüzlü, yalancı üləmələrin, ziyalılarının.

Bu anlamda Nemanzadə "Əhməd bəy Ağayev" məqələsində doğru yazdı ki, islam dinini ruhanişlərin dilindən deyil, Ə. Ağaoğlu kimi əsil elm adamlarının əsərlərindən öyrənmək lazımdır. Belə ki, Ə. Ağaoğlu indiyə qədər pərəsə araxasında qalan bir çox keçmiş islam adət-ənənələrimizi, milli mədəniyyətimizi, eləcə də xilas yolumuzu doğru göstərir. Ö. Faiq yazdı: "Hele islam siyaseti və əhvali barəsində qayet vüqufənə yazdıgı məqələlər heqiqətən bizi də misli nadir görünən elmi məlumatlardır. Bu yolda aqdiçi cığır və bu cığır ilə bizlər bildirdiyi yeni-yeni elmər, işarə elədiyi ülvi məqsədlər, müqəddəs əməller istiqbali-millet üçün birər bəraeti-estehlal, birər bəratı-feyz və tərəqqi olsa şayandır".⁵

*"Molla Nasreddin" bağlandı"
(1907) məqələsində Ö. Faiq qeyd edir: "Molla Nasreddin"ın 22-ci nömrəsində
"Bildim ki, jurnalın bağlanması yalançı
millətçilər, islam xainları əsas rol oynamışdır. 'Bildim ki, maarif ağacımızı
içindən yeyən yenə öz qurdumuzdur."*

ren başımızı kül-saman töküb üst-başımızı qanlırlara bulayıb, guya böyle emel və rəftərlər ilə matəmini saxladığımız nuri-çeşmə-millet, mûxəffər şühabayı-ümmət olan həzərəti imam Hüseyin əleyhsələrinin vaqeyi-şəhadəti bizlərə nümuneyi-ibret, misali-qeyret deyilmə? Heyif, sədd həzar heyif ki, o şahidi-milletpərvərin matəmini bu zəmanəyə gələraq hesab edirdi ki, imam Hüseyinin (ə) şəhadət yolunu anlamaq üçün ilk növbədə, peyğəmbər əvladının bir ovuc tərefdarı ilə öz qüvvətindən neçə min kərə artıq olaq qüvvətə qarşı dayanmağın məqsədini, eyni zamanda "he üçün bu riqqətəngiz, o ciyəsuz hal ilə şəhadətə, o dehşətamız suret ilə fədaicanə razı olmasına" səbələrini bilmək lazımdır. Nemanzadə yazdı: "Şəksiz ki, qeyret və həməyyəti qəlbəli ali hümmətənə siğmayan bu millət əsli şəhadəti-ölümü, xeyr, bu ölüm surətində əbədi varlığı, əsarət və həqarət ilə yaşamağa tərcih verdi. Şəksiz ki, niyyət buyurduğu kimi əməlliyyəti-alisi, hüquqi-qövmiyəsi, istiqbali milliyyəsi yolunda qurban olmağı canına minnet bildi. Şəksiz ki, niyyət və məsləkində səbat və qərar edib Kərbəla dəhşətini hürriyyəti-vicdanıyyə, əsbayı-yeti-qövmiyə, heysiyəti-milliyə, hüquqi-insaniyyə qanına qərq etməyi mehz o tökülen qanların verdiyi qüvvətə gelecekde açılacaq olan millət çiçəklərinin hüsн-suretlə yaşamaqları üçündür. Heyhat, harda o niyyətlər, o fədaliliklər, harda bizim bugünkü qafilanı rəftərmiş, başlarıza biməna, cahilənə kül-saman tökməklə iktifa etəməyimiz?".⁶

Nemanzadənin burada imam Hüseyin (ə) şəhadətinin mənasının və mahiyyətinin anlatıldığı məqsədi islam dininin yeniliyi qarşı olmamasını, zamanla ayaqlaşmanın vacibliyini göstərmək idi. Ona görə, müsəlmanlar imam Hüseyinin əqidəsindən, İslamiyyənin əsli mahiyyətindən o qədər uzaqlaşıbları ki, ancaq zəncir vurmaq, baş yarmaqla öz işlərini bitmiş hesab edirlər və nəticədə də niyyətsiz, ya da mənasız əməllə zəlli gürə qalıb, yadlanın kələsi halına düşübələr. "Əsas və həqiqətən nə qədər uzaqlaşmışıq! Budur ki, bu uzaqlaşmağımız, rahət zənni ilə bugünkü həqarət və və zillətə yaşamağımız etiyimiz əməl və tutduğumuz işlərin təbii niyyətsiz, fikrəsiz olduğundan, yəni həqiqətən nə cür çalışmaq gərk olduğunu bilmədiyimizdəndir. Bugünkük əksər əmələ və rəftərlərin müvafiq şəri və əqli olmadığını, hüquqi insaniyyəti mühafizəyə, istiqbali milliyyəti təminə əsلا yaraya bilmədiyinə əlbət əvəmənəsimizin əqli imzə, fikri çatmaz. Çünkü onlar zəmanəye görə məlumat-ələməyyətdən, üsüli-vəzi-akəmdən bixəbərdidilər".⁷

¹ Nemanzadə Ömər Faiq. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərib", 2006, s.58

² Yenə orada, s.60

³ Yenə orada, s.61

⁴ Yenə orada, s.36-37

⁵ Yenə orada, s.143

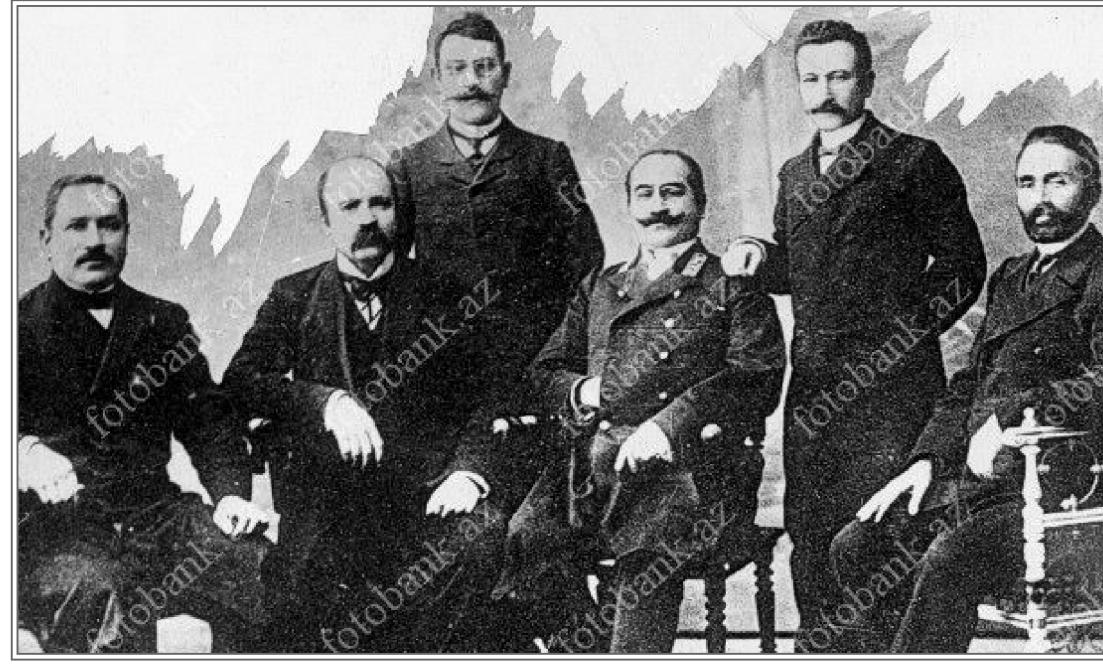
⁶ Yenə orada, s.68

⁷ Yenə orada, s.68

⁸ Yenə orada, s.68-69

⁹ Yenə orada, s.69

Ömər Faiq Nemanzadənin yaradıcılığında milli maarifçilik: türkçülük və azərbaycançılıq

Bildim ki, millətinin hüququnu məhv edən, millət qəlbini kəsməyə çalışan baltanın sapi yenə bizzəndir. Bildim ki, müsəlman donundakı islam xainları, Molla Nasreddin'in 22-ci nömrəsində ayıllan, qurdanın, aslanın parçalanmış İslami qapıb yeməkəri barəsində ki şəkilləri əldə dəstaviz edib "Molla

re özgə cür tutmaq, mərsiyələrimizi da-ha tezə bir sayad millətpərvərənə üzəre oxutmaq lazımlı gəldiyi halda sahibinini niyyət və məsləkindən bixəbər hərəkət edən cansız maşın kimi qayridığımız iş və eməldən özümüz də xəbərsiz bulunurud".⁸

Sübəsiz, Ö. Faiq bu fikirlərində təmamilə haqlı idi. Çok yaxşı ki, həmin dövrən bir əsr keçməsinə baxmayaq, bu günün özündə de bir çoxları imam Hüseyin (ə) şəhadət yoluandan xəbərsizdir. Ancaq buna baxmayaq, özləri imam Hüseyin (ə) əcidiyəsinin davamçıları hesab edirlər. Cünlü bər məsləmanların fikrincə, əger bir müsəlman məhərrəmlik günündə göz yaşı axıdışa, zencir vurursa, hətta başını yarib qanını tökürsə, deməli, o peyğəmbər əvladının layiqli davamçısıdır. Məhz bütün bunları nəzərə alaraq Nemanzadə yazdı: "Məhərrəm ayının beş-on gündəndə aciz usaqları kimi yalnız başımıza külər töküb zəncilərə öz-özümüzü vurub yaralamaq, aye, ali bir niyyət uğrunda şəhid olın bir nümunəyi qeyrət etməsi məcəssəmi hemiyyət üçün yas və matəm saxlamamışdır? Hər insaf sahibindən sorarım: lazımlı deyilməlidir ki, hər kəs tutduğu işin, icra etdiyi matəmin nədən ötrü və nə cür bir zatişərif üçün olduğunu layiqi ilə bilsin".⁹

Bu baxımdan Ömər Faiq haqlı